

WALENTYNA IGNATCZYK

POSTAWY MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ MIASTA POZNANIA WOBEC INSTYTUCJI MAŁŻEŃSTWA

I. UWAGI WSTĘPNE

W społeczeństwie polskim w ustroju totalitarnym funkcjonował tradycyjny system wartości, stymulujący zachowania rodzinne, sprawiając, że podstawową formą życia rodzinnego jest małżeństwo o charakterze instytucjonalnym, w którym – obok innych funkcji – realizowana była funkcja prokreacyjna. Zachowania takie były rezultatem rozbieżności między sferą struktury społecznej a sferą kultury symbolicznej, na którą składają się wartości, idee, wzory zachowań¹. Dopiero proces przemian systemowo-ustrojowych i społeczno-gospodarczych wyzwolił czynniki przyczyniające się do akceleracji zmian w tradycyjnym systemie wartości społeczeństwa polskiego. Ujawniły się nowe zachowania świadczące o kryzysie rodziny polskiej i osłabieniu instytucjonalnego charakteru rodziny. Źródła tych zmian są wielorakie i mają różną siłę oddziaływania na postawy i zachowania rodzinne. Do głównych potencjalnych czynników kryzysogennych, mogących wpływać na przewartościowania, należy zaliczyć:

- sytuację materialną naszego społeczeństwa, w którym zwiększa się skala nierówności społecznych, przyczyniając się do dużego zróżnicowania dochodów i powodując, że byt wielu jednostek i rodzin jest zagrożony²,
- trudną sytuację na rynku pracy, powodującą, że rosnące bezrobocie zmniejsza dochody i poziom życia rodzin i jednostek społeczeństwa³,
- nieracjonalną politykę rodzinną państwa⁴,
- ujawnienie się postaw konsumpcyjnych, które wpływają na kreację nietradycyjnego systemu wartości⁵,

¹ L. Dyczewski, *Karta praw rodziny w kontekście społeczeństwa polskiego*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, red. P. Kryczka, RW KUL, Lublin 1997.

² B. Balcerzak-Paradowska, *Rodzina i jej polityka rodzinna na przełomie wieków*, IPiSS, Warszawa 2004, s. 335; S. Golimowska, *Przemiany w warunkach życia rodzin w okresie transformacji*, w: *Rodzina – jej funkcje przystosowawcze i ochronne*, PAN, Warszawa 1995, s. 51-68; Z. Tyszka, *Rodzina polska w okresie transformacji społeczno-ustrojowej*, w: *Rodzina...*, s. 109-119.

³ P. Szukalski, *Rodziny i gospodarstwa domowe*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywoda-Kruszyńska, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 23-49.

⁴ B. Balcerzak-Paradowska, op. cit., s. 218-241.

⁵ S. Wierzechosławski, *Rodzina w okresie transformacji*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, red. P. Kryczka, KUL, Lublin 1997, s. 89-108.

– otwarcie na kulturę społeczeństw Europy Zachodniej i Północnej o odmiennym stylu życia i liberalizacji zachowań⁶,

– zmiany mentalne wpływające na erozję postaw tradycyjnych⁷.

W świetle dotychczasowych efektów badań⁸ wydaje się, że uprawniona staje się hipoteza, iż obecnie postawy i system wartości rodzinnych społeczeństwa polskiego kreowane są przez wielorakie czynniki społeczno-ekonomiczne, wśród których najważniejsze znaczenie ma czynnik gospodarczy. Rodzi się pytanie: jaki w perspektywie będzie zakres i siła oddziaływania tych czynników na ewolucję systemu wartości społecznych i rodzinnych? Uzyskanie w tej kwestii odpowiedzi może być trudne, gdyż wiąże się z określeniem celów badawczych i sformułowaniem wielu pytań szczegółowych w celu identyfikacji problemu badawczego ukrytego w pytaniu. Za szczególnie istotne należy uznać dążenie do próby rozpoznania:

– jaki system wartości ukształtuje młode pokolenie Polaków pod wpływem przemian społeczno-gospodarczych zachodzących w kraju,

– czy historyczna i ponadkulturowa pozycja rodziny polskiej zostanie utrzymana?

System wartości może okazać się prorodzinny, o ile upowszechnią się postawy oparte na tradycyjnych wartościach, głęboko zakorzenionych w kulturze polskiej. Jeśli natomiast preferowany będzie system negujący życie rodzinne w formie instytucjonalnej, istnieje niebezpieczeństwo dominacji systemu antyrodzinnego. Są to dwa przeciwstawne warianty systemu wartości i obecnie trudno ocenić, który z nich może zdominować społeczeństwo polskie, gdyż wymaga to dużego wysiłku badawczego. Można jednak przyjąć, że przemiany systemu wartości będą zróżnicowane wśród społeczeństwa, a zwłaszcza wśród młodzieży i zdeterminowane wielorakimi czynnikami o różnej sile oddziaływania. Również młodzież nie będzie miała – i nie ma – jednolitego systemu wartości, gdyż jako grupa niejednorodna podlega różnym wpływom.

Przedmiotem badania była młodzież akademicka, która kreując określony model rodziny – uzależniony od wzorców tworzenia rodziny, wzorców postaw i wzorców zachowań – będzie współtworzyć obraz demograficzny kraju w początkach XXI w. Należy mieć na uwadze, że młodzież może kreować system wartości, który może – lecz nie musi – okazać się nietradycyjny. Hipotetycznie można przyjąć, że młodzież akademicka, zwłaszcza żyjąc w środowisku o różnorodnych wpływach, ma możliwość wyrobienia sobie własnych poglądów na małżeństwo i rodzinę. Na erozję tradycyjnego systemu wartości rodzinnych, który w dużej mierze kształtuje rodzina pochodzenia, może mieć wpływ nowe środowisko wielkomiejskie, w którym znalazła się młodzież akademicka.

⁶ F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 141-214; I. E. Kotowska, *Teoria zmian demograficznych – drugie przejście demograficzne*, w: *Przemiany demograficzne w Polsce w latach 90. w świetle koncepcji drugiego przejścia demograficznego*, red. I. E. Kotowska, Monografie i Opracowania, SGH, Warszawa 1999, s. 9-35; P. Szukalski, *Kohabitacja w Polsce*, w: *Rodzina w zmieniającym się...*, s. 23-49; W. Warzywoda-Kruszyńska, *Rodzina w procesie zmian*, w: *Rodzina w zmieniającym się...*, s. 13-23; S. Wierzchosławski, op. cit., s. 89-108.

⁷ P. Szukalski, *Między przymusem a wyborem – spór o naturę przemian demograficznych w Polsce w ostatnich latach*, w: *Rodzina w zmieniającym się...*, s. 143-156.

⁸ W. Ignatczyk, *Postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego – studium statystyczno-demograficzne*, Monografie i Opracowania, ISiD, SGPiS, Warszawa 1990; idem, *System wartości rodzinnych młodzieży końca XX wieku*, Centrum Badań nad Rodziną, Wydawnictwo AE, Poznań 2002, s. 338; P. Szukalski, *Rodziny i gospodarstwa...*, s. 23-49; W. Warzywoda-Kruszyńska, op. cit., s. 13-23.

Istnieje też możliwość większego oddziaływania środowiska akademickiego, a także mass mediów, często propagujących wartości obce kulturze polskiej.

Celem dociekań jest próba identyfikacji systemu wartości i postaw rodzinnych młodzieży akademickiej. Podejmując badania założono hipotetycznie, że nie można jednoznacznie określić, jakim systemem wartości rodzinnych charakteryzować się będzie młode pokolenie Polaków i jakie będą jego zachowania rodzinne w początkach XXI w. Udana próba pełnej identyfikacji takiego systemu wymaga badań interdyscyplinarnych (statystyczno-demograficzno-socjologicznych) wśród różnych subpopulacji młodzieży wyodrębnionych ze względu na cechy demospołeczne.

W przyjętym postępowaniu badawczym dominuje aspekt demograficzny, gdyż system wartości i postaw rodzinnych młodzieży interesuje autorkę ze względu na perspektywy przyszłej rozrodczości społeczeństwa polskiego, które decyzje w tym zakresie kształtować będzie pod wpływem łącznego oddziaływania czynników kulturowych, społecznych, środowiskowych i ekonomicznych.

Proces poznania postaw i systemu wartości nie jest łatwy, a jako przedmiot badań wśród demografów i socjologów stanowi problem kontrowersyjny⁹, gdyż postawy, zwłaszcza rodzinne, dotyczą najbardziej osobistych aspektów życia. Prawidłowy statystyczny pomiar postaw i ocen wartościujących będzie zawsze utrudniony ze względu na fakt, że postawy są oparte na kryteriach aksjologicznych. Szczególnie trudny staje się pomiar systemu wartości rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych, który zawsze odzwierciedla subiektywne opinie badanych jednostek. Ponieważ – jak dotąd – nie dysponujemy innymi metodami pomiaru postaw, system wartości można identyfikować tylko poprzez rozpoznanie werbalnych opinii badanych. W procesie badania, identyfikacji postaw rodzinnych i systemu wartości dokonano poprzez wywiad z jednostkami badania.

W poznańskim środowisku demograficznym badania postaw i systemu wartości prowadzone są od 1965 r. Do 1975 r. poznański ośrodek naukowy badania prowadził samodzielnie¹⁰, a w latach 1975-1990 prowadzone były w ramach badań nad polską rodziną, które były częścią centralnego programu badań demograficznych¹¹. Realizowane badania umożliwiły stworzenie obrazu syntetyzującego postawy rodzinne różnych generacji. Badania te są obecnie kontynuowane przez poznański ośrodek demograficzny – Centrum Badań nad Rodziną przy Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, a w odniesieniu do badania młodzieży – także przez Katedrę Metod Statystycznych.

Autorka prezentowanego artykułu badania postaw i systemu wartości rodzinnych młodzieży podjęła w 1980 r.¹², kontynuując później obserwacje w latach 1986, 1992, 1996-1998, 2002-2003. Badania przeprowadzano na podstawie własnego kwestionariusza ankietowego, który modyfikowano w kolejnych badaniach. W procesie badania postaw i systemu wartości młodzieży uwzględniono aspekt diagnostyczny i predykcyjny. Niezależnie od próby identyfikacji postaw rodzinnych, w badaniach podjęto próbę predykcji hipotetycznego mode-

⁹ S. Wierzchosławski, s. 89-108.

¹⁰ S. Borowski, *Szkice z teorii i reprodukcji ludności*. Prace wybrane, zebrał i wstępem opatrzył S. Wierzchosławski, Ossolineum, Wrocław 1983.

¹¹ S. Wierzchosławski, *Ewolucja badań...*

¹² W. Ignatczyk, *Postawy małżeńskie...*

lu rodziny. Model przyszłej rodziny wyrażono wzorcami postaw małżeńskich, tworzenia się hipotetycznych kohort małżeńskich, postaw prokreacyjnych i hipotetycznych zachowań prokreacyjnych.

W latach osiemdziesiątych XX w. nie ujawniły się postawy rodzinne wskazujące na przenikanie wzorców obcych kulturze polskiej. Młodzież ówczesna przywiązywała dużą wagę do zawierania związków małżeńskich i tworzenia własnych rodzin. Efekty badań prowadzonych w tym okresie upoważniały do sformułowania tezy, że wartości rodzinne w systemie wartości młodzieży polskiej zajmują naczelną rolę¹³. Rezultaty badań innych badaczy tezę tę w pełni potwierdzały¹⁴. Badanie przeprowadzone przez autorkę w 1986 r. tezę tę częściowo podważyło. Efekty badania ukazały, że hierarchia systemu wartości młodzieży nie jest stabilna i powoli ewoluuje ku postawom nietradycyjnym¹⁵. Wprawdzie badana młodzież nadal preferowała związek małżeński w formie instytucjonalnej, lecz część jej akceptowała związki nieformalne. Kolejne badanie przeprowadzone w 1998 r. przyniosło rezultaty budzące niepokój, jako że zwiększył się udział młodzieży preferującej nietradycyjne postawy małżeńskie i prokreacyjne¹⁶. Próba identyfikacji takiego kierunku zmian pozwoliła stwierdzić, że główną przyczyną pogłębiającej się erozji w tradycyjnym systemie wartości rodzinnych była pogarszająca się sytuacja materialna większości rodzin, będąca odbiciem trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju. W świetle uzyskanych rezultatów badawczych uprawniona stała się teza o powolnej erozji tradycyjnego systemu wartości i postaw rodzinnych młodzieży.

Zaobserwowane symptomy przemian w systemie wartości rodzinnych młodzieży końca XX w. dały asumpt do podjęcia kolejnego badania w latach 2002-2003, mającego na celu:

- weryfikacji hipotezy o pogłębiającej się erozji tradycyjnego systemu wartości rodzinnych – małżeńskich i prokreacyjnych,
- próbie identyfikacji czynników determinujących erozję systemu wartości rodzinnych.

Uwagę badawczą skoncentrowano na młodzieży akademickiej hipotetycznie przyjmując, że stanowi ona tę część młodzieży, wśród której najszybciej mogą ujawnić się – choć nie muszą – postawy akceptacji nietradycyjnego systemu wartości. Intencją autorki była próba identyfikacji systemu wartości rodzinnych młodzieży, która w momencie obserwacji w przeważającej części pozostawała z dala od rodziny pochodzenia, a mieszkając w środowisku wielkomiejskim podlegała różnorodnym wpływom, mogącym w dużym stopniu oddziaływać na liberalizację jej postaw rodzinnych, a w konsekwencji – na odchodzenie od tradycyjnego systemu wartości.

¹³ Ibidem.

¹⁴ S. Hojnacka-Berwińska, *Orientacje życiowe młodzieży*, WSP, Bydgoszcz 1997; T. Jaworska, *Cele życiowe i wzorce osobowe młodzieży*, „Kultura i Edukacja” 1999, nr 1; M. Jarosz, *Barriere życiowe młodzieży*, KiW, Warszawa 1986; J. Mariański, *W poszukiwaniu sensu życia*, KUL, Lublin 1990; idem, *Młodzież między tradycją a ponowoczesnością*, KUL, Lublin 1995; K. Wielecki, *Spoleczne czynniki tożsamości pokoleniowej młodzieży*, „Studia Socjologiczne” 1990, nr 1-2; W. Wróblewska, *Transformacja a wartości cenione przez młodzież*, „Nowa Szkoła” 2000, nr 2.

¹⁵ W. Ignatczyk, *System wartości a postawy małżeńskie i prokreacyjne młodzieży stanu wolnego*, raport końcowy tematu 09.1.03., Archiwum ISiD, SGPiS, Warszawa-Poznań, 1986, s. 171; idem, *Procreative behaviours and attitudes of young marriages of Poland according to their standard of living*, „Polish Population Review” 1997, nr 11, Warszawa.

¹⁶ Idem, *System wartości rodzinnych...*

Obserwację przeprowadzono techniką samoobserwacji wśród młodzieży studiującej w Poznaniu – w uczelniach państwowych i społecznych – w oparciu o kwestionariusz ankietowy „Młodzież”. Efektem obserwacji było 1649 kwestionariuszy ankietowych, z których po ocenie formalno-merytorycznej do opracowania zakwalifikowano 1578 kwestionariuszy. W artykule, koncentrując uwagę na postawach małżeńskich, zaprezentowano wybrane efekty postępowania badawczego, będące odzwierciedleniem diagnostycznego nurtu badania systemu wartości rodzinnych młodzieży.

Tabela 1

Młodzież akademicka według wybranych cech demo-społecznych –
moment krytyczny obserwacji: 31 grudnia 2003 r.

Wyszczególnienie	Liczba respondentów			W procentach		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
1. Wiek w latach						
Ogółem	1 578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
– do 20	894	275	618	56,7	57,9	56,1
– 21-24	684	200	485	43,3	42,1	43,9
2. Forma własności uczelni						
– państwowa	1016	316	709	64,9	66,5	64,3
– społeczna	562	159	394	35,1	33,5	35,7
Ogółem	1578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
3. Stosunek do pracy						
– tylko uczy się	1007	308	699	63,8	64,8	63,4
– uczy się i pracuje						
- na stałe	423	105	318	26,8	22,1	28,8
- dorywczo	148	62	86	9,4	13,1	7,8
Ogółem	1578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
4. Stosunek do religii						
– wierzący głęboko i praktykujący	506	113	393	32,1	23,8	35,6
– wierzący, lecz mało praktykujący	783	233	550	49,6	49,1	49,9
– wierzący, lecz wcale niepraktykujący	120	50	70	7,6	10,5	6,5
– niewierzący	89	52	37	5,6	10,9	3,4
– brak informacji	80	27	53	5,1	5,7	4,8
Ogółem	1578	475	1 103	100,0	100,0	100,0
5. Sytuacja materialna						
– bardzo dobra	98	36	62	6,2	7,8	5,6
– dobra	640	206	434	40,6	43,4	39,4
– średnia	716	203	513	45,4	42,7	46,5
– zła	89	20	69	5,6	4,2	6,3
– brak informacji	35	10	25	2,2	2,1	2,3
Ogółem	1578	475	1 103	100,0	100,00	100,0
6. Liczba dzieci w rodzinie						
– jedno	263	88	175	16,7	18,5	15,9
– dwoje	791	249	542	50,1	52,4	49,1
– troje	359	101	258	22,8	21,3	23,4
– czworo i więcej	165	37	128	10,4	7,8	11,6
Ogółem	1578	475	1 103	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie materiałów uzyskanych z obserwacji postaw i systemu wartości młodzieży akademickiej, na podstawie kwestionariusza ankietowego „Młodzież: System wartości rodzinnych” (badania własne Centrum Badań nad Rodziną oraz Katedry Metod Statystycznych AE).

1. Charakterystyka zbiorowości

Badana populacja młodzieży akademickiej środowiska poznańskiego była zróżnicowana ze względu na cechy demo-społeczne (tabela 1). Wśród respondentów było 30,1% młodzieży męskiej i 69,9% żeńskiej – była więc to populacja sferminizowana. Dominowała młodzież w wieku do 20 lat, stanowiąc 56,7% ogółu badanych. Pozostała część młodzieży (43,3%) była w wieku 21-24 lat. W populacji znalazło się 64,9% młodzieży studiującej w uczelniach państwowych, a 35,1% – w społecznych. Stosunek do pracy wśród badanych respondentów był zróżnicowany. Młodzieży tylko uczącej się było 63,8%, natomiast uczącej się i równocześnie pracującej na stałe – 26,8%. Jedynie 9,4% respondentów zadeklarowało, że pracuje dorywczo. Ze względu na cel badania, dokonano też identyfikacji światopoglądu młodzieży. Okazało się, że 89,3% respondentów (mniej niż w poprzednich badaniach) określiło się jako wierzący, w tym 32,1% jako głęboko wierzący i praktykujący. Młodzież poddana obserwacji pochodziła głównie z rodzin dwudziennych (49,1%-52,4%) i trójdzietnych (21,3-23,4%). Z kolei autoocenę sytuacji materialnej rodziny pochodzenia należy uznać za wyważoną. Dominowała ocena średniego statusu bytowego (43,4%-46,5%).

Młodzież studiująca pochodziła głównie z rodzin, w których ich rodzice byli czynni zawodowo (70,8%-72,9%), a udział bezrobotnych rodziców okazał się znikomy (3,9%-6,0%). Tak mały udział studentów z rodzin dotkniętych bezrobociem jest wymownym symptomem, że możliwości studiowania młodzieży z subpopulacji rodzin dotkniętych bezrobociem są bardzo ograniczone, gdyż stypendia socjalne nie wystarczają na pokrycie wysokich kosztów studiowania, a możliwości wsparcia ze strony dalszej rodziny i znajomych nie zawsze są możliwe. Zbiorowość poddana obserwacji okazała się wewnętrznie zróżnicowana również ze względu na wielkość rodziny pochodzenia rodziców respondentów oraz poziomu ich wykształcenia. Charakterystyczne jest, że rodzice respondentów pochodzili z rodzin o wyższej dzietności, aniżeli w rodzinach założonych przez nich samych. Poziom wykształcenia rodziców studentów także był zróżnicowany – respondenci pochodzili głównie z rodzin, w których rodzice charakteryzowali się wykształceniem wyższym (28,9%) i średnim zawodowym (24,4%) oraz zasadniczym zawodowym (29,7%).

2. System wartości młodzieży

Każdy człowiek, zwłaszcza młody, ma określone plany życiowe, które zamierza osiągnąć. Cele te determinuje w znacznym stopniu uznawany system wartości. Podejmując próbę identyfikacji celów życiowych studentów, zaproponowano respondentom dokonanie wyboru w skali: „cel najważniejszy” – „ważny” – „średnio ważny”. Analiza preferencji wyborów uznanych za najważniejsze pozwoliła ustalić, że najważniejszym celem życiowym okazało się „udane życie rodzinne” (49,0% mężczyźni, 55,4% kobiety) – (tabela 2). W hierarchicznym układzie wyboru na drugim miejscu studenci wybrali „zdobycie wykształcenia” (23,8-28,2%). Również „bardzo dobrą sytuację (dobrobyt)” uznano za ważny cel życiowy – w układzie rangowym znalazł się on na trzecim miejscu (7,5%-13,1%). Wybrane trzy cele życiowe (w ogólnej liczbie wskazań) młodzież studencka uznała za priorytetowe (86,8%-91,1%). Pozostałe wartości oceniła jako „mało istotne”.

Tabela 2

Cele życiowe

Cele życiowe	Preferencje mężczyzn		Preferencje kobiet	
	%	rangi	%	Rangi
1. Zdobyć wykształcenia	23,8	II	28,2	II
2. Zdobyć stanowiska	2,3	V	2,3	V
3. Udać życie rodzinne	49,9	I	55,4	I
4. Osiągnięcie dobrobytu	13,1	III	7,5	III
5. Studia za granicą	0,7	VIII	0,5	VIII
6. Praca za granicą	0,4	IX	0,4	IX
7. Osiedlenie się za granicą	1,8	VI	1,0	VI
8. Korzystanie z uroków życia	5,9	IV	3,4	IV
9. Praca dla społeczeństwa	0,4	X	0,2	XI
10. Inne	1,1	VII	0,9	VII
11. Brak informacji	0,6	XI	0,3	X
Razem:	100,0		100,0	

Źródło: jak w tabeli 1.

Znalezienie sensu życia dla każdego człowieka jest podstawą świadomej egzystencji w otaczającym świecie¹⁷, kształtuje się pod wpływem odczuć jednostki i stanowi rezultat pewnych układów społecznych. Sens życia człowiek musi odczuć sam i wyrazić poprzez urzeczywistnienie wartości. O poczuciu sensu życia decyduje z reguły kilka wartości. W badaniu dążono do ustalenia hierarchii wartości, która w opinii studentów stanowi o sensie życia.

Tabela 3

Wartości jako sens życia

Wartości jako sens życia	Preferencje			
	Mężczyzn		Kobiet	
	%	Rangi	%	rangi
1. Miłość	59,2	I	67,4	I
2. Dziecko	3,6	V	4,4	IV
3. Szczęście rodzinne	20,0	II	17,9	II
4. Miejsce w społeczeństwie	6,5	III	5,1	III
5. Przydatność bliskim	2,7	VI	1,9	VI
6. Komfortowe życie	5,6	IV	2,1	V
7. Życie sakralne	0,4	VIII	–	–
8. Realizacja idei społecznych	–	–	0,2	VIII
9. Inne	1,5	VII	0,6	VII
10. Brak informacji	0,4	IX	0,5	IX
Razem:	100,0		100,0	

Źródło: jak w tabeli 1.

Otrzymane efekty badania pozwoliły ustalić iż „miłość” okazała się wartością najwyższej cenioną – jako dająca odczucie sensu życia. Taką opinię wyraziło 59,2% młodzieży męskiej i 67,4% młodzieży żeńskiej (w ogólnej liczbie wskazań) – (por. tabela 3). Na drugim miejscu w wyborach studentów znalazło się

¹⁷ J. Bocheński, *Sens życia i inne eseje*, PHILED, Kraków 1993.

„szczęście rodzinne” (17,0% mężczyzn, 20,9% kobiet). Uzyskane rezultaty potwierdzają stabilność preferencji młodzieży, gdyż są podobne do preferencji młodzieży końca ubiegłego wieku. Wartości o ładunku emocjonalnym, takie jak „miłość” i „szczęście rodzinne”, uznane jako nadające sens życiu jednostce, wynikają z opinii młodzieży, że rodzina daje poczucie bezpieczeństwa, stabilizacji i więzi, stanowiąc azyl wobec świata zewnętrznego.

W procesie badawczym podjęto także próbę oceny, jaką hierarchię wartości reprezentuje młodzież akademicka. Pytania skierowane do młodzieży pozwalały jej dokonać wyboru w skali: „najważniejsza” – „ważna” – „średnio ważna”. Ze względu na ramy opracowania, prezentują opinie młodzieży dotyczące wyboru wartości najważniejszych. Wśród preferowanych wartości uznanych za najważniejsze (w ogólnej liczbie wskazań) najwyżej cenioną wartością okazało się „szczęście rodzinne” (40,4%-45,1%), a drugą pozycję zajęło „zdrowie” (28,0% mężczyźni, 34,5% kobiety) – (tabela 4, rysunek 1).

„Szczęście rodzinne” w hierarchii wartości, jako wartość ceniona najwyżej, dominuje w wyborach młodzieży od wielu lat¹⁸. Natomiast wybór „zdrowia” jako bardzo ważnej wartości ujawnił się dopiero pod koniec XX w. Stanowi to efekt obserwowanej złej sytuacji w służbie zdrowia, pogarszającej się kondycji zdrowotnej społeczeństwa, rosnących wydatków na leczenie, na które nie stać coraz większej części społeczeństwa. Można uznać, że młodzież uświadamia sobie coraz bardziej znaczenie zdrowia jako wartości samej w sobie.

Tabela 4

Hierarchia wartości – wartości uznane za najważniejsze

Wartości	Mężczyźni		Kobiety	
	Preferencje (%)	Hierarchia wartości	Preferencje (%)	Hierarchia wartości
1. Wykształcenie	8,84	III	8,52	III
2. Kariera	6,11	IV	4,17	IV
3. Szczęście rodzinne	40,42	I	45,06	I
4. Grunt to pieniądze	4,42	V	0,91	VIII
5. Szacunek do otoczenia	1,68	X	0,54	IX
6. Pomoc innym	1,05	X	0,45	X
7. Spokojne życie	4,00	VI	1,18	VI
8. Interesująca praca	1,69	VIII	1,36	VII
9. Zdrowie	28,00	II	34,54	II
10. Religijność	2,73	VII	2,63	V
11. Inne	0,84	XI	0,63	XI
12. Brak informacji	0,21	XII	–	–
Razem	100,00		100,00	

Źródło: jak w tabeli 1.

Niezależnie od badania celów życiowych, sensu życia i hierarchii wartości, poproszono młodzież o ocenę i wyrangowanie (bardzo ważna, ważna, nieważna) wartości: „założenie rodziny”, „zdobycie wykształcenia”, „zdobycie dobrze płatnej pracy”, „kariera zawodowa”, „praca dla społeczeństwa”, „praca za gra-

¹⁸ W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*; J. Mariański, *Młodzież między...*

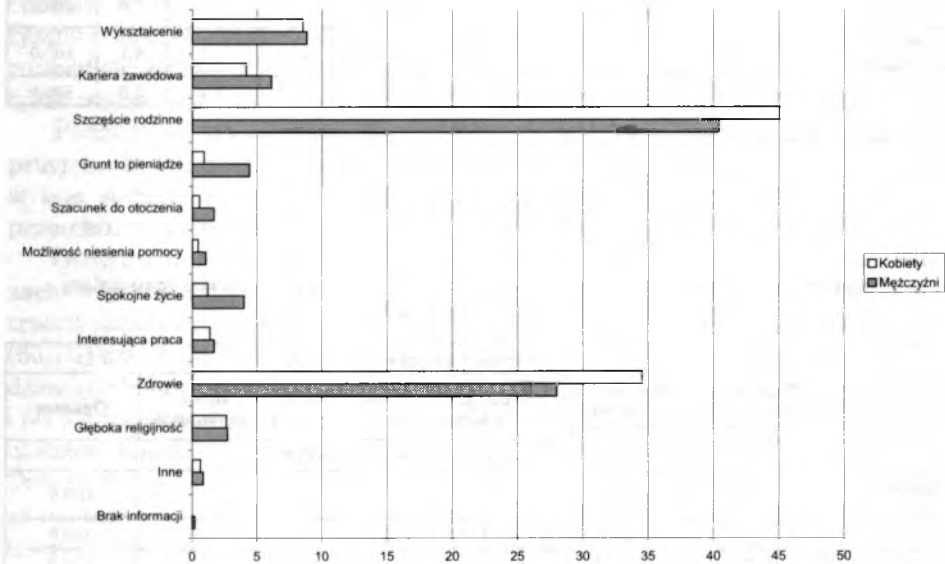

nicą”. Młodzież akademicka, oceniając wartości jako „bardzo ważne”, na pierwszym miejscu umieściła zdobycie wykształcenia (58,5%-68,4%), na drugim założenie rodziny (53,3%-63,2%) a na trzecim zdobycie dobrze płatnej pracy (45,2%-46,9%) – (tabela 5).

Z kolei oceniając, które wartości są ważne, młodzież na pierwszym miejscu umieściła „karierę zawodową” (59,2%-64,3%) oraz „dobrze płatną pracę” (49,3%-52,5%). Mniej istotne były pozostałe wartości, a „praca dla społeczeństwa” uznana została za ważną przez 35,2%-49,8% młodzieży. Charakterystyczne, że „wyjazd za granicę” nie był wartością ważną aż dla 67,8% młodzieży męskiej i 70,3% młodzieży żeńskiej. Taka opinia pozwala wnioskować, że młodzież akademicka będzie szukać pracy za granicą, o ile nie poprawi się sytuacja na krajowym rynku pracy, która umożliwi uzyskanie pracy w kraju na godziwych warunkach. Młodzież akademicka chętnie poszukuje pracy na okres wakacji, lecz podkreśla, że swoją przyszłość wiąże z ojczyzną, z nadzieją, że zmieniają się warunki na krajowym rynku pracy.

Rysunek 1

Hierarchia wartości

Źródło: jak w tabeli 1.

W toku postępowania badawczego dążono również do zweryfikowania hipotezy, że młodzież akademicka ceni sobie wyżej życie rodzinne niż karierę zawodową. Dla zweryfikowania tej hipotezy dokonano analizy preferencji studentów w wyborze alternatywnym: ważne „zrobienie kariery zawodowej”, ważne „założenie rodziny”, „kariera zawodowa” i „rodzina” jednakowo ważne. Wybory studentów były jednoznaczne, wskazując, że dla 68,0% studentów i 73,0% studentek założenie rodziny stanowi wartość wyżej cenioną od zrobienia

nia kariery zawodowej (25,3% mężczyźni, 19,0% kobiety) – (tabela 6). Czynnikiem jedynie nieznacznie dyferencjonującym wartościowanie w tym zakresie okazała się ocena sytuacji materialnej rodziny pochodzenia (tabela 6). Młodzież pochodząca z rodzin o lepszych warunkach bytowych wykazała wyższą skłonność do założenia rodziny, co można tłumaczyć tym, że młodzi ludzie czują w rodzinie zaplecze ekonomiczne. Na uwagę zasługują opinie studentów oceniające, że obie wartości są jednakowo ważne (2,5% – 4,8%).

Tabela 5

Znaczenie wybranych wartości w opinii młodzieży akademickiej

Wartości	Ranga wartości								Ogółem
	Bardzo ważna		Ważna		Średnio ważna		Brak informacji		
	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety	
1. Założenie rodziny	53,5	63,2	40,0	31,6	5,7	3,5	0,8	1,7	100,0
2. Zdobywanie wykształcenia	58,5	68,4	36,4	29,6	3,6	1,1	1,5	0,9	100,0
3. Zdobywanie dobrze płatnej pracy	46,9	45,2	49,3	52,5	2,1	1,2	1,7	1,1	100,0
4. Kariera zawodowa	26,9	25,4	59,2	64,3	10,5	7,7	3,3	2,6	100,0
5. Praca dla społeczeństwa	3,2	2,4	35,2	49,8	54,5	43,7	7,1	4,1	100,0
6. Praca za granicą	4,8	3,5	24,0	23,9	67,8	70,3	4,4	2,0	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

Tabela 6

Postawy wobec kariery zawodowej i rodziny zależnie od oceny sytuacji materialnej rodziny pochodzenia

Sytuacja materialna	Wartości mające znaczenie						Ogółem
	Ważniejsze założenie rodziny	Ważniejsza kariera zawodowa	Jednakowo ważne	Brak zdania	Brak informacji		
	Preferencje mężczyzn (%)						
Bardzo dobra	72,2	25,0	–	2,8	–	100,0	
Dobra	70,4	24,8	1,9	2,4	0,5	100,0	
Średnia	65,0	27,1	3,0	2,5	1,5	100,0	
Zła	65,3	20,1	–	9,8	4,8	100,0	
Ogółem	68,0	25,3	2,5	3,1	1,1	100,0	
	Preferencje kobiet (%)						
Bardzo dobra	70,9	19,4	6,5	3,2	–	100,0	
Dobra	75,6	16,1	5,3	3,0	–	100,0	
Średnia	71,4	21,1	4,1	3,3	0,1	100,0	
Zła	69,6	24,6	5,8	–	–	100,0	
Ogółem	73,0	19,2	4,8	2,9	0,1	100,0	

Źródło: jak w tabeli 1.

Wprawdzie są to opinie małej subpopulacji, lecz można je uznać za przejaw liberalnych postaw. Młodzież akademicka, ceniąc sobie życie rodzinne, aspiruje równocześnie do zrobienia kariery zawodowej w celu zaspokojenia ambicji zawodowych. Otrzymane efekty badania wskazują, że postawy młodzieży są zróżnicowane, wielokierunkowe, przy czym w całej gamie różnorodnych wartości („miłość”, „szczęście rodzinne”, „sukces zawodowy”) składają się na odczucie sensu życia.

II. POSTAWY WOBEC ZACHOWAŃ NIETRADYCYJNYCH

W ostatnich dwóch dekadach ubiegłego wieku wśród części społeczeństwa naszego kraju wraz z kryzysem rodziny zaobserwowano zachowania nie wynikające z polskiej tożsamości kulturowej, lecz będące efektem dokonujących się przemian mentalnych¹⁹. Także wśród młodzieży już w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku zauważono przesunięcia w systemie wartości w kierunku liberalnej oceny tzw. nietradycyjnych zachowań²⁰. Ponieważ szczególnie młodzież akademicka może charakteryzować się rosnącą liberalizacją oceny takich zachowań, za uzasadnione uznano rozpoznanie opinii studentów o współżyciu intymnym rówieśników, współżyciu w narzeczeństwie, pożyciu w konkubinacie, rozwodzie, zdradzie małżeńskiej, przerywaniu ciąży, stosowaniu środków antykoncepcyjnych.

Podjętą próbę identyfikacji postaw wobec wyróżnionych zachowań, przyjęto, że opinie młodzieży będą wyrazem oddziaływania wielu czynników, w tym rodziny pochodzenia środowiska metropolitarnego i akademickiego, przemian w kulturze symbolicznej oraz dylematów moralnych.

Otrzymane rezultaty badania pozwoliły stwierdzić, że wzrasta akceptacja zachowań nietradycyjnych obcych kulturze polskiej (tabela 7). Ponad dwie trzecie młodzieży męskiej (76,0%) oraz prawie dwie trzecie młodzieży żeńskiej (65,1%) uznało za dozwolone współżycie intymne rówieśników. W latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku takie preferencje miało 66,1% młodzieży męskiej i 50,3% młodzieży żeńskiej²¹. Również bardziej liberalne niż w poprzednich badaniach okazały się postawy młodzieży wobec współżycia w narzeczeństwie. Tylko 4,6% młodzieży męskiej i 5,4% młodzieży żeńskiej uznało takie zachowanie za niedozwolone. Otrzymane rezultaty potwierdziły hipotezę o dużej i rosnącej liberalizacji postaw młodzieży wobec przedmałżeńskiego współżycia.

Ze względu na ramy opracowania nie ukazujemy pogłębionej analizy postaw w tym zakresie zależnie od stosunku do religii, która pozwoliła stwierdzić, że jest to czynnik istotnie modyfikujący postawy. Najbardziej liberalne postawy prezentowała młodzież niewierząca. Natomiast młodzież wierząca i praktykująca w znacznie słabszym stopniu (30,0%) nie była krytyczna wobec takich zachowań.

¹⁹ *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie polskim*, red. W. Warzywody-Kruszyńska i P. Szukalski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, s. 272.

²⁰ W. Ignatczyk, *System wartości a postawy...*; J. Mariański, *Młodzież między...*

²¹ W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*

Tabela 7

Postawy młodzieży akademickiej wobec zachowań nietradycyjnych

Zachowanie	Ocena i-tego zachowania					Ogółem
	dozwolone	niedozwolone	to zależy	brak zdania	brak informacji	
Mężczyźni						
1. Współżycie intymne rówieśników	76,0	2,9	13,5	6,5	1,1	100,0
2. Współżycie w narzeczeństwie	82,9	4,6	8,4	2,9	1,2	100,0
3. Pożycie w konkubinacie	56,2	12,4	18,9	11,4	1,1	100,0
4. Rozwód	37,5	16,0	42,9	2,8	0,8	100,0
5. Zdrada małżeńska	3,6	78,3	14,5	2,9	0,7	100,0
6. Przerwanie ciąży	13,7	39,6	41,7	4,2	0,8	100,0
7. Stosowanie środków antykoncepcyjnych	83,4	3,8	9,8	1,9	1,1	100,0
Kobiety						
1. Współżycie intymne rówieśników	65,1	3,6	23,2	6,4	1,7	100,0
2. Współżycie w narzeczeństwie	78,5	5,4	11,2	3,1	1,8	100,0
3. Pożycie w konkubinacie	51,8	13,9	21,8	10,2	2,3	100,0
4. Rozwód	36,2	13,1	44,8	3,9	2,0	100,0
5. Zdrada małżeńska	1,6	85,4	8,6	2,9	1,5	100,0
6. Przerwanie ciąży	7,2	48,4	39,9	2,9	1,6	100,0
7. Stosowanie środków antykoncepcyjnych	79,3	3,2	13,3	2,4	1,8	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

Charakterystyczne jest, że stopień akceptacji pożycia w związku nieformalnym okazał się niższy aniżeli akceptacja współżycia intymnego. Jednak, o ile młodzież końca XX w. tylko w 30,0% wyrażała opinię, że konkubinacie jest formą związku możliwą do zaakceptowania, to obecnie ponad połowa badanej młodzieży nie ma zastrzeżeń do pożycia w konkubinacie (stosunek pozytywny miało 51,8%-56,2% młodzieży akademickiej, a 18,9%-21,8% wyraziło opinię „to zależy”). Rezultaty badania postaw młodzieży akademickiej pozwalają przypuszczać, że nie tylko pogłębia się liberalizacja postaw do takiej formy związku, lecz istnieje ryzyko pozostawania w związku nieinstytucjonalnym – w konkubinacie – przez część badanej młodzieży w sytuacji uniemożliwiającej zawarcie związku małżeńskiego z różnych przyczyn.

Konsekwencją liberalizacji postaw dotyczących współżycia jest duża liberalizacja stosowania środków antykoncepcyjnych. Jedynie 3,2%-3,8% młodzieży studiującej wyraziło opinię, że stosowanie ich jest niedozwolone, a 9,8%-13,3% odpowiedziało „to zależy”. Część młodzieży określającej się jako głęboko wierząca także miała pozytywne postawy wobec stosowania środków antykoncepcyjnych. Natomiast, mimo liberalnych postaw wobec zachowań nietradycyjnych, pozytywne postawy wobec aborcji wyraziło tylko 10,0% respondentów, co wskazuje, że nadal dominuje negacja aborcji. Na uwagę zasługuje jednak ilość opinii „to zależy”, które wyraziło 39,9%-41,7% respondentów. Wśród tej części młodzieży można oczekiwać wykrystalizowania się zarówno postaw negujących, jak i akceptujących aborcję, a w konsekwencji dzietność.

Obecnie, pod wpływem przemian systemowych i liberalizacji zachowań, rozwody są coraz częstsze i coraz bardziej akceptowane przez społeczeństwo. Interesowały nas więc postawy młodzieży, która może mieć emocjonalny, a zarazem krytyczny stosunek do rozwodu i zdrady. Postawę nieakceptującą wobec zdrady miała dominująca część młodzieży (78,3%-85,4%). Zdradę za dozwoloną uznano jedynie 1,6% kobiet i 3,6% mężczyzn.

Konsekwencją zdrady, jak również innych przyczyn kryzysu rodziny, często bywa rozwód. Możliwość rozwodu dopuszczała ponad jedna trzecia respondentów (36,2% mężczyzn i 37,5% kobiet). W tym zakresie postawy młodzieży akademickiej są porównywalne do opinii młodzieży z lat dziewięćdziesiątych XX w. Pogłębiona analiza postaw wobec zachowań nietradycyjnych w kulturze polskiej ukazała dyferencjację – zależnie od cech demospołecznych respondentów. Jednakże, ze względu na ramy artykułu, nie ukazano rezultatów pogłębionego badania postaw.

III. WZORZEC POSTAW MATRYMONIALNYCH

Wzorzec postaw matrymonialnych stanowi podstawowy element modelu rodziny. Symptomami jego są: „stosunek do małżeństwa” oraz „planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego”. Identyfikacja wzorca postaw małżeńskich ma szczególne znaczenie, gdyż wiek zawarcia związku małżeńskiego ma istotny wpływ na kształtowanie się modelu rodziny w zakresie prokreacji.

Przystępując do identyfikacji wzorca uznano za istotne weryfikację hipotezy, że:

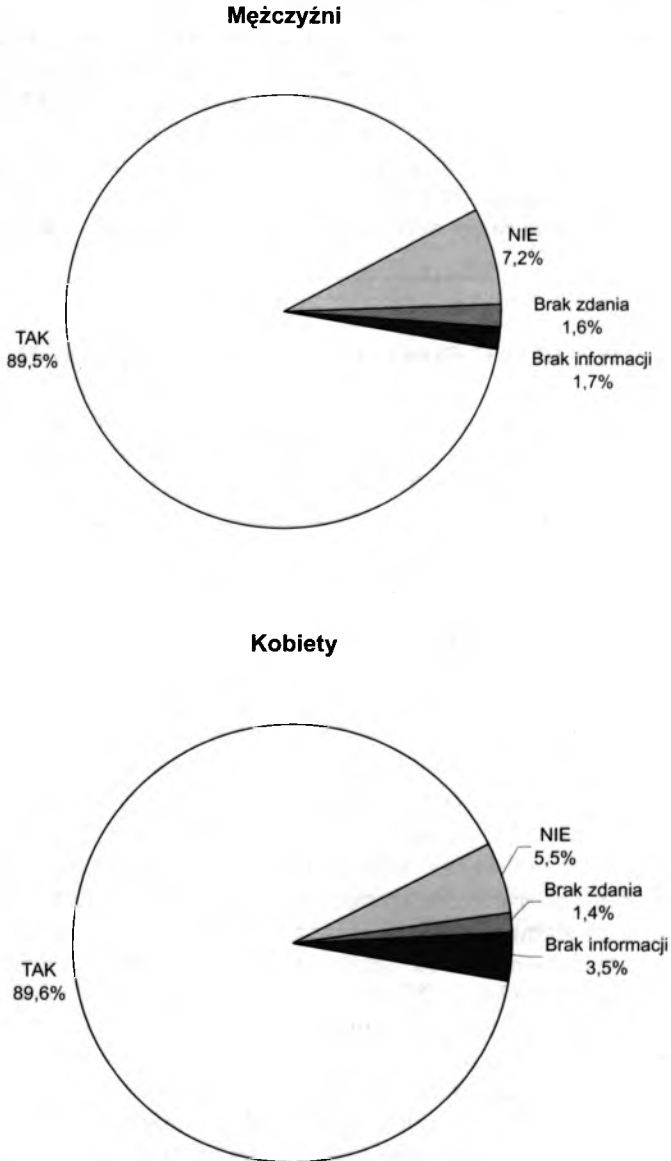
- młodzież akademicka także ma pozytywny stosunek do instytucjonalnej formy małżeństwa,
- możliwa jest zmiana postaw małżeńskich w kierunku akceptacji zachowań nietradycyjnych.

Badanie potwierdziło, że 89,5% studentów oraz 89,6% studentek przejawia pozytywną postawę wobec instytucji małżeństwa (rysunek 2), czyli nieznacznie mniej niż w połowie lat osiemdziesiątych (92,3% młodzież męska i 95,3% młodzież żeńska). Zdecydowaną negację zawarcia związku małżeńskiego wyraziło 7,5% studentów oraz 5,5% studentek. W toku dalszych badań skupiono uwagę na kolejnym elemencie wzorca postaw małżeńskich – planowanym wieku zawarcia małżeństwa. Wśród młodzieży męskiej koncentracja zamierzeń skupiona została na przedziale 25-29 lat i jest podobna (62,1%) do deklarowanych zachowań młodzieży męskiej z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Takie utrwalone postawy można traktować jako prawidłowość demograficzną. Natomiast wśród młodzieży żeńskiej dokonała się ewolucja postaw dotyczących wieku zawarcia związku małżeńskiego, gdyż aż 55,5% studentek wyraziło opinię, iż planuje zawarcie małżeństwa w wieku 25-29 lat. Nastąpiło przesunięcie koncentracji realizacji planów małżeńskich z przedziału 20-24 lata na 25-29 lat (tabela 8). Ponieważ obserwacją objęto młodzież studiującą, część z niej nie zamierza zawierać małżeństwa w czasie studiów. Ponadto ocena przypisywana karierze zawodowej nie pozostała bez wpływu na planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego (tabela 9), gdyż część respondentów

uznała, że kariera zawodowa jest dla niej ważna i przesunęła decyzję zawarcia związku na wiek po 30 roku życia (21,2% mężczyzn i 23,4% kobiet).

Rysunek 2

Postawa wobec zawarcia związku małżeńskiego

Źródło: jak w tabeli 1.

Tabela 8

Planowany wiek zawarcia związku małżeńskiego

Planowany wiek zawarcia Związku małżeńskiego	Mężczyźni	Kobiety
do 19	0,21	0,18
20-24	9,47	22,21
25-29	62,11	55,49
30 i więcej	14,74	7,34
nie wiem	5,68	4,08
Brak informacji	7,79	10,70
Razem	100,00	100,00

Źródło: jak w tabeli 1.

Tabela 9

Kariera czy rodzina a planowany wiek zawarcia małżeństwa

Wartość	Planowany wiek zawarcia związku w latach				
	do 24	25-29	30 i więcej	nie wiem	ogółem
Mężczyźni					
Ważniejsza rodzina	12,1	66,3	11,8	9,8	100,0
Ważniejsza kariera zawodowa	5,8	56,7	23,4	14,1	100,0
Jednakowo ważne		54,6	9,1	36,3	100,0
Kobiety					
Ważniejsza rodzina	29,1	58,6	3,9	8,4	100,0
Ważniejsza kariera zawodowa	7,8	50,2	21,2	20,8	100,0
Jednakowo ważne	13,2	71,5	3,9	11,4	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

Podejmując badanie hipotetycznie przyjęto, że dla każdego respondenta małżeństwo posiada pewną wartość i dlatego uwagę skupiono także na wartościach życia małżeńskiego. Młodzież miała możliwość wyboru *i*-tej wartości, którą uzna za najważniejszą spośród wskazanych. Analiza uzyskanego materiału potwierdziła tę tezę, gdyż także dla młodzieży akademickiej małżeństwo jest wartością (tabela 10). W hierarchii wartości przypisywanych małżeństwu naczelne miejsce miały dwie wartości: „zaspokajają potrzebę miłości” (56,9%-60,2%) oraz „daje poczucie bezpieczeństwa” (13,7%-22,9%). Są to wartości o dużym ładunku emocjonalnym. Natomiast marginalnie została potraktowana wartość „uniezależnia od rodziców”, przypuszczalnie ze względów ekonomicznych, gdyż zarówno w trakcie studiów jak i przy starcie w dorosłe życie studentom brakuje samodzielności ekonomicznej, czego studenci są świadomi. Preferencje młodzieży akademickiej w wyborach wartości małżeńskich nie różnią się istotnie od wyborów młodzieży z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w. Okazało się, że młodzież w swych wyborach jest konsekwentna i dlatego nie wystąpiły różnice międzypokoleniowe. Małżeństwo nadal traktowane jest jako związek instytucjonalny o charakterze interpersonalnym, a w preferencjach dominuje czynnik psychiczny.

Pozytywnym postawom małżeńskim młodzieży akademickiej, mogącym znaleźć odzwierciedlenie w zachowaniach, zagrażają niestety niekorzystne warunki związane z przemianami systemowymi oraz możliwością oddziaływania II przejścia demograficznego. Wpływ tych czynników może zaowocować rozbieżnością postaw z zachowaniami i „pogłębieniem się erozji w tradycyjnym systemie wartości”.

Tabela 10

Hierarchia wartości małżeństwa uznanych za najważniejsze

Wartości małżeństwa	Preferencje (%)	
	Mężczyźni	Kobiety
1. Zaspokaja potrzebę miłości	60,21	56,94
2. Zaspokaja potrzebę posiadania dzieci	3,37	1,99
3. Uniezależnia od rodziców	1,47	0,91
4. Reguluje życie seksualne	2,11	0,36
5. Rozwija duchowo i intelektualnie	2,95	1,90
6. We dwoje łatwiej żyć	9,89	4,62
7. Azyl wobec świata zewnętrznego	2,53	2,36
8. Daje poczucie bezpieczeństwa	13,68	22,94
9. Brak informacji	3,79	7,98
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

Rezultaty badań końca XX w. potwierdzały już, że zwłaszcza ocena negatywna trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju rzutującej na warunki bytowe społeczeństwa może spowodować modyfikację planów matrymonialnych. Obecne badanie pozwoliło stwierdzić, że również młodzież akademicka w trudnej sytuacji materialnej będzie ostrożna z realizacją planów matrymonialnych. Tylko 14,9%-15,8% ogółu respondentów stwierdziło, że swych decyzji nie zmieni, a aż 57,1%-57,9% było zdecydowanych odroczyć w czasie decyzję zawarcia związku małżeńskiego. Natomiast 19,8%-20,2% badanych wyraziło opinię, że zrezygnowałoby z zawarcia małżeństwa (rysunek 3).

Bardzo niepokoić powinna ocena wpływu trudnej sytuacji społeczno-gospodarczej kraju na decyzje matrymonialne, gdyż są to opinie bardziej restrykcyjne niż młodzieży lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku. Młodzież akademicka wyraża opinię, że obserwowana sytuacja społeczno-gospodarcza kraju wyzwala i będzie wyzwalać postawy niechęci realizacji zamierzeń małżeńskich, aż w 70,8%-71,4% lub skłaniać do odraczania w czasie zawarcie związku małżeńskiego (83,1%-84,6%; tabela 11). Również sytuacja materialna rodziny pochodzenia nie pozostała bez wpływu na postawy matrymonialne respondentów. Młodzież akademicka oceniająca warunki bytowe rodziny jako „bardzo dobre” i „dobre” w 57,9%-66,8% wyraziła opinię, iż obecne warunki społeczno-ekonomiczne kraju kształtują postawy negatywne wobec instytucji małżeństwa. Natomiast wśród respondentów pochodzących z rodzin o średniej lub złej sytuacji materialnej, aż 76,2% badanych wyraziło taką opinię. Jednocześnie, „odpowiednio” tylko 35,1% i 16,7% studentów było zdania, że swych preferencji nie zmieni. Należy uznać, że badana młodzież okazała się

Rysunek 3

Opinia o wpływie trudnej sytuacji materialnej na decyzje matrymonialne

Mężczyźni**Kobiety**

Źródło: jak w tabeli 1.

bardziej wymagająca, aniżeli młodzież wyrażająca opinię w poprzednich badaniach, a jej postawy coraz silniej kształtuje czynnik ekonomiczny. Uwzględniając fakt, że plany zawarcia związku małżeńskiego zostały skoncentrowane na wieku 25-29 lat odraczenie w czasie zawarcia małżeństwa nie pozostanie obojętne dla realizacji planów prokreacyjnych, które mogą okazać się bardzo oszczędne lub antynatalistyczne.

Tabela 11

Opinia młodzieży akademickiej o wpływie sytuacji społeczno-ekonomicznej na decyzje o zawarciu związku małżeńskiego

Postawy	Obecne warunki społeczno-ekonomiczne							
	mają wpływ	nie mają wpływu	brak informacji	ogółem	mają wpływ	nie mają wpływu	brak informacji	ogółem
	Mężczyźni				Kobiety			
Niechęć do zawarcia związku małżeńskiego	70,8	24,9	4,3	100,0	71,4	22,4	6,2	100,0
Odraczenie w czasie decyzji o małżeństwie	83,1	12,0	4,9	100,0	84,6	8,6	6,8	100,0

Źródło: jak w tabeli 1.

Postawy negujące lub odraczające w czasie realizację decyzji o zawarciu małżeństwa potwierdzają hipotezę, że młodzież mimo pozytywnych postaw matrymonialnych i planów małżeńskich może zmodyfikować swe zamierzenia kształtując wzorzec odmienny od obecnie preferowanego, pod wpływem trudnych warunków bytowych oraz negatywnej oceny sytuacji społeczno-gospodarczej kraju. W świetle otrzymanych wyników, liberalne postawy części młodzieży wobec związków nieformalnych rodzą realne niebezpieczeństwo ujawniania się takich zachowań także wśród młodzieży, która dotychczas takich preferencji nie miała. Oznacza to, że istnieje niebezpieczeństwo, iż może zostać ukształtowany wzorzec zachowań małżeńskich odmienny od preferowanego wzorca postaw. Sądzić można, że mogą ujawnić się zachowania nietradycyjne w kulturze polskiej, przejawiające się formą związków nieinstytucjonalnych. Prekursorem takich zachowań może okazać się ta część młodzieży akademickiej, która ma liberalny stosunek do już istniejących nieformalnych związków.

IV. WNIOSKI

Uzyskane efekty badania potwierdziły, że młodzież akademicka na początku XXI w. charakteryzuje się tradycyjnym systemem wartości, w którym rodzina i szczęście rodzinne są wartościami cenionymi najwyżej. System ten w dużej mierze ukształtowały rodziny pochodzenia (61,9%). Równocześnie zarysował się wpływ czynników zewnętrznych (38,1%), wśród których istotnym okazał się wpływ nowego środowiska akademickiego oraz metropolitarnego, a także oddziaływanie mass mediów.

Badanie potwierdziło hipotezę, że podstawowa funkcja rodziny może być realizowana na gruncie instytucjonalnym, gdyż aż 89,6% badanych preferowało zawarcie związku małżeńskiego. Postawy takie – w kontekście obserwowanych zachowań w krajach Europy Zachodniej i Północnej – należy uznać za fenomen i można oczekiwać, że w zachowaniach młodej części społeczeństwa polskiego nadal będą dominować związki instytucjonalne, a w konsekwencji urodzenia małżeńskie. Młodzież akademicka – żeńska i męska – swe zamierzenia matrymonialne koncentruje na przedziale wiekowym 25-29 lat, czyli po studiach. Równocześnie nasuwa się pytanie, na ile pozytywne postawy ma-

trymonialne będą miały szanse urzeczywistnienia się wobec kłopotów natury egzystencjonalnej. Równocześnie analiza porównawcza z postawami matrymonialnymi młodzieży końca XX w. ukazała, że istnieje realne niebezpieczeństwo pogłębienia się erozji tradycyjnego systemu wartości, gdyż wzrosła tolerancja wobec zachowań nietradycyjnych, a w tym wobec związków nieformalnych.

Należy podkreślić, że kolejne badania (z lat 1980, 1986, 1988, 2003) ukazały, iż nasilają się radykalne postawy młodzieży. Zwłaszcza ostatnie badanie, którego niektóre wyniki ukazujemy w tym opracowaniu, pozwoliło stwierdzić, że młodzież akademicka jest bardzo wyczulona na trudności natury egzystencjonalnej i wymagająca. Młodzież badana mocno akcentuje, że trudności gospodarcze mogą stać się czynnikiem sprawczym modyfikacji postaw matrymonialnych, a w konsekwencji rodzinnych. Należy mieć na uwadze, że aż 83,1%-84,6% respondentów z przyczyn natury gospodarczej skłonnych jest do odroczenia w czasie decyzji zawarcia związku małżeńskiego lub rezygnacji z jego zawarcia. Opinia młodzieży o realnym niebezpieczeństwie możliwości zmiany preferencji matrymonialnych stanowi odbicie obaw, że nie będzie mogła zapewnić własnej rodzinie godnych warunków życia. Taki scenariusz zachowań może znaleźć odzwierciedlenie we wzroście liczby związków nieformalnych na pewien okres lub na stałe.

Efekty badania młodzieży końca XX w. oraz obecne uprawniają do stwierdzenia, że w warunkach polskich głównym czynnikiem sprawczym erozji tradycyjnego systemu wartości i upowszechniania się związków nieformalnych nie jest wpływ tzw. drugiego przejścia demograficznego, lecz jest i pozostanie czynnik gospodarczy. Dla młodego pokolenia Polaków, zwłaszcza wykształconego, wzrasta znaczenie czynnika finansowego. Dlatego niepewna sytuacja na rynku pracy, zagrożenie bezrobociem, niskie dochody determinujące sytuację materialną jednostek nie mogą być czynnikami kreatywnymi decyzji matrymonialnych. Urealnienie pozytywnych zachowań matrymonialnych, które będą odzwierciedlać postawy matrymonialne w dużej mierze uzależnione jest od właściwej polityki społecznej i prorodzinnej państwa. W badaniu, którego wyniki prezentujemy aż 65,5% respondentów wyraziło opinię, że oczekuje zmian uwzględniających interes jednostki i rodziny. Młodzież badana nie ma wygórowanych oczekiwań – oczekuje tylko uruchomienia mechanizmów umożliwiających jej godne warunki życia wynikające z zatrudnienia zgodnego z kwalifikacjami i płacę na odpowiednim poziomie. O ile w tym zakresie nie zostaną uruchomione właściwe działania, realne staną się zachowania młodego pokolenia, które doprowadzą do emigracji oraz do bardzo trudnej sytuacji demograficznej kraju.

*Dr hab. Walentyna Ignatczyk jest profesorem
Akademii Ekonomicznej w Poznaniu.*

ATTITUDES TO THE INSTITUTION OF MARRIAGE AMONG THE STUDENT COMMUNITY IN POZNAN

S u m m a r y

The results of a survey conducted among Poznan students in the years 2002-2003 carried out to determine their preferences when it comes to the choice: career or family life, their attitudes to the institution of marriage, their preferred age to get married and the hierarchy of family values are presented.

The results of the survey confirm the hypothesis that the institution of marriage still prevails. As many as 89.6% of the respondents indicated an intention to get married; they also placed family before career. At the same time, however, the young people are very sensitive to economic difficulties – 84% said that economic hardships might modify the attitudes they expressed in the survey.

Consequently, it is expected that the number of informal, long-term or short-term relations between young people will be growing, especially since most students show a liberal attitude in that respect.

The results of the recent survey as well as those of the one carried out a few years earlier confirm that the changing attitudes to marriage among young people are being shaped by the economic factor. To stop or change that, adequate social policy and the state's pro-family policy will be necessary.